

Mecseki Borrend Egyesület
SZŐLŐJÖVÉSEK KÖNYVE

Verein Mecseker Weinorden
WEINTRIEBEBUCH

2020

Szerzők:

Hárs Tibor
dr. Jakab Gábor
dr. Németh Györgyi Éva
Radó István
Walter Bálint
W. Müller Judit
dr. Wekler Ferenc
Wekler Gábor Ferenc

A Mecseki Borrend Egyesület kiadványa.

Mitwirkende:

Hárs Tibor
dr. Jakab Gábor
dr. Németh Györgyi Éva
Radó István
Walter Bálint
W. Müller Judit
dr. Wekler Ferenc
Wekler Gábor Ferenc

Herausgegeben von dem Verein Mecseker Weinorden.

Baranya területén a rómaiak honosították meg a szőlőtermelést. Az illír születésű Probus császár légiónai 272-ben ültették el az első szőlővesszőket a szerémségi Mons Almuson. Ezt a szőlőkultúrát a római birodalom széthullása után a Dunántúl változó lakossága, főként szlávok közvetítették a honfoglaló magyarok számára. A magyar nyelv bolgár–török eredetű jövevényszavai, mint például a szőlő, bor, szűr, seprő és csiger arra utalhatnak, hogy a vándorló magyarok a Volga vidékén már szerezhettek szőlészeti-borászati ismereteket. Erre alapozza a régészet, hogy a honfoglaló magyarokhoz csatlakozott három kabar nemzetség a szőlőkultúra ismeretével érkezett a Kárpát-medencébe. Ennek egyik legfőbb bizonyítékát a szakemberek abban látták, hogy e nemzetségek birtokai (Zemplén, Tolna, Baranya vármegyében, Buda környékén stb.) egybeesnek olyan bortermő helyekkel, ahol jelen volt a borkultúra a honfoglalás utáni századokban. Andrásfalvy Bertalan néprajzkutató szerint a szőlőművelés és borkészítés meghonosításában fontos szerepe volt a korai századokban érkező neolatin (francia, vallon, olasz) és német telepéseknek, illetve az egyháznak. A szerzetesrendek közül különösen a ciszterciek és a premontreiek voltak azok, akik a mezőgazdaság, s ezen belül a szőlőművelési ismeretek terjesztésében jelentős szerepet játszhattak. A Balkán-félszigetről a XV. századtól folyamatosan észak felé húzódó délszláv népcsoportok Magyarországra költözésükkel közvetítői lettek egy addig ismeretlen borkultúrának, a kadarka kék szőlőfajta művelésének és egyedi feldolgozási módjának. A XVII. század végén, másfél évszázad után eltűntek a török csapatok Magyarországról. Az elnéptelenedett falvakba délnémet telepések érkeztek, katolikus svábok és bajorok. A dunai svábok általában mesteremberek voltak, de sokan értettek közülük a szőlőhöz is. Ahol megtelepedtek, pincefalvak nőttek ki a földből: Hajós, Györköny, Villánykövesd, Palkonya, Szajk. Minden házhoz tartozott egy pince, rajta egy présházzal. A településszerkezetbe rendezett pincefalvak napjainkban is megcsodálhatóak. A XIX. század végén a filoxéravész elpusztította a baranyai szőlőterületeket is. Lassan haladt a visszatelepítés. Az új ültetvényeken a termelők azonban nem a filoxéra előtti balkáni kék szőlőt, hanem fehér szőlőfajtákat telepítettek, amelyeket a Pécsi Pezsgőgyár vásárolt fel. Ebben az időben honosodott meg a térségben az aszúsodásra hajlamos, rendkívül kényes, nagy figyelmet és gondoskodást igénylő fajta, a cirfandli. A II. világháború után a németység egy részét kitelepítették az országból. Ezzel a politikai döntéssel a déldunántúli szőlőkultúra is pusztulni kezdett, és csak az 1990. évi rendszerváltás után éledt fel újra a szőlőkultúra országosan, így Baranyában is. A cirfandli ugyan túlélte a XX. század vészszakát, de már csak jelzésértékűen van jelen a térségben. Napjainkban mindössze 28 hektárnyi található Pécs és környékén. A szerény mennyiség ellenére ebből a fajtából készül a térség zászlós bora.

Baranyai szőlőtáj / Weingebiet in Baranya

A XVIII. század elején, 1740-ben Kőszegen elkészült a „Szőlő jövésnek könyve”, amelyben a helyi termelők április 24-én lerajzolták a szőlőrügyeket, és ebből igyekeztek megállapítani, hogy milyen termés várható arra az évre. A kőszegi „szőlőjövés” rítusa valószínűleg egy középkori jogszokásból alakulhatott ki. Sárkányölő Szent György napja a XVIII-XIX. századig országszerte a közigazgatási év kezdetének számított, a Kárpát-medence szőlőtermő vidékein a hegyközségek is ezen a napon tartották a második törvéynapjukat. A város tisztségviselőinek megválasztása a régi belső és külső tanácsnak a lemondásával kezdődött és a hivatalviselőkével folytatódott. Ezek közé tartoztak a hegy mesterek, akik „a szőlőhegyről jelképet hoztak” a választásra. Ezután következett a tisztújítás második része: az új gazdálkodási év tisztségviselőinek megválasztása. A hajtásokat a tisztújítási ünnepség első felében hozták be az önkormányzati testületek elé, mégpedig azért, hogy az új városbíró már az új hajtásokba vetett reménysége jegyében vállalhassa hivatalát. Hogy a hajtások milyenségéből lehetett-e bármire is következtetni, arra jó példa az 1792. évi bejegyzés: *„Jövés csak csekély volt, de mégis jó és közepszerű termés volt”*. Ez a megjegyzés arra utal, hogy az elődök is tisztában voltak vele, jósolni a Szent György-napi hajtásokból nem lehet. *A könyvben a mintavétel helyét 1930-tól többnyire megjelölték.*

A kőszegi hagyomány folytatása több száz év után még ma is tart. Az 1740 óta vezetett eredeti művet a helyi múzeum őrzi. Ezt a példát követi a Mecseki Borrend Egyesület kiadványa, amelyben bemutatja a csodálatos, szőlővel borított baranyai tájat, cirfandlit és a helyi borkultúrát. Íme a baranyai Szőlőjövésnek könyve...

A szőlőjövések több évszázados hagyománya, miszerint a Szent György napi hajtások állapotából való jóslás az évi termésre, egy olyan tradíció volt, amelyet érdemes ápolni, illetve újra gondolni. Napjainkban már a digitális képalkotás korában az akvarell-t felváltja a fénykép. A pécsi Borvidéken célszerűen a Cirfandli a kiválasztott fajta, amelyről több termőhelyről is érdemes a hatásokat megörökíteni. A jövések állapotából ugyan jósolni nem lehet, de mégis képet ad az előző év adottságairól, illetve az áttelelésről. Az évjáratot leginkább az évi klimatikus viszonyok határozzák meg, ezért a jövések állapotát ki kell egészíteni a szüreti jellemzőkkel a továbbiakban.

Íme a 2020. év jövésai és a jóslás: a jövések állapota szerint jó termés várható és valóban ebben az évben közepesnél jobb termés volt, kiváló minőségben, ugyan a töppedt szőlő szüretének nem volt igazán esélye...

2020. szőlőtermés Pécsi Hegyközség: 5178 kg/ha Cukorfok: 19,55 MM°

Cirfandli szőlőrügy, Pécs Kisdeindol dűlő Radó István Pincészete, 2020.április 24.

Triebe des Zierfandlers, Kisdeindol dűlő in Pécs, Weingarten von István Radó, 24. April 2020

Auf dem Gebiet des Komitates Baranya wurde der Weinbau von den Römern eingebürgert. Die Legionäre des in Illyrien geborenen Kaisers Probus pflanzten 272 n.Ch. die ersten Weinreben im symrischen Frankenwald (Mons Albus). Diese Weinkultur wurde nach dem Zerfall des Römischen Reiches von der diversen Bevölkerung Transdanubiens, hauptsächlich den Slawen, an die landnehmenden Ungarn weitervermittelt. Manche Lehnworte der ungarischen Sprache bulgarisch-türkischen Ursprungs, wie z.B. szőlő, bor, szür, seprő und csiger (Traube, Wein, seihen, Geläger, Haustrunk), lassen Vermuten, dass die wandernden Ungarn bereits in der Wolga-Gegend Weinbaukenntnisse erworben haben. Darauf basiert auch die Annahme der Archäologen, dass die drei chasarischen Stämme, die sich den landnehmenden Ungarn angeschlossen hatten, bereits im Besitz von Kenntnissen über die Weinbaukultur in den Karpatenbecken kamen. Den schwerwiegendsten Beweis dafür sehen die Experten darin, dass die Besitztümer dieser Sippen (Sempliner Gebirge, die Komitate Tolna und Baranya, die Umgebung von Buda) mit Weinbaugebieten zusammenfallen, wo die Weinkultur bereits in den Jahrhunderten nach der Landnahme präsent war. Laut des Ethnographen Bertalan Andrásfalvy spielten die neulateinischen (französischen, wallonischen, italienischen) und deutschen Siedler der früheren Jahrhunderte, sowie die Kirche ebenfalls eine große Rolle in der Einbürgerung des Weinbaus und der Weinkultur. Unter den Mönchsorden waren vor allem die Zisterzienser und Prämonstratenser die Spitzenreiter in der Verbreitung landwirtschaftlicher Kenntnisse, darunter auch des Weinbaus. Im 15. Jahrhundert zogen südslawische Volksgruppen von der Balkanhalbinsel stets in Richtung Norden, und brachten so eine bisher unbekannte Weinkultur nach Ungarn: den Anbau und die eigene Bearbeitungsmethode der Rotweinsorte Kadarka. Am Ende des 17. Jahrhunderts zogen sich die türkischen Truppen nach anderthalb Jahrhunderten der Besatzung aus Ungarn zurück. Die menschenleer gebliebenen Dörfer wurden mit süddeutschen Siedlern, also Bayern und katholischen Schwaben bevölkert. Die Donauschwaben waren überwiegend Handwerker, viele hatten aber auch Ahnung vom Weinbau. Wo sie sich nur niederließen, vermehrten sich die Weinkellerdörfer, wie die Pilze: Hajós, Györköny, Villánykövesd, Palkonya, Szajk. Zu jedem Haus gehörte ein Weinkeller mit einem Presshaus. Die in eine Siedlungsstruktur geordneten Kellerdörfer kann man heute noch bewundern. Am Ende des 19. Jahrhunderts vernichtete die Reblausplage auch die Weingebiete von Baranya. Der Wiederaufbau ging langsam voran. Die neuen Plantagen bepflanzten die Weinbauern jedoch nicht mit den alten Rotweinreben vom Balkan, welche sie vor der Reblausplage pflegten, sondern mit Weißweinreben, deren Früchte sie der Pécser Sektfabrik verkauften. In dieser Zeit wurde in der Region eine zum Ausbruch neigende, äußerst empfindliche, viel Pflege und Zuneigung brauchende Rebe, der Zierfandler eingebürgert. Nach dem Zweiten Weltkrieg

3848

Nagyharsány

Baranya m.

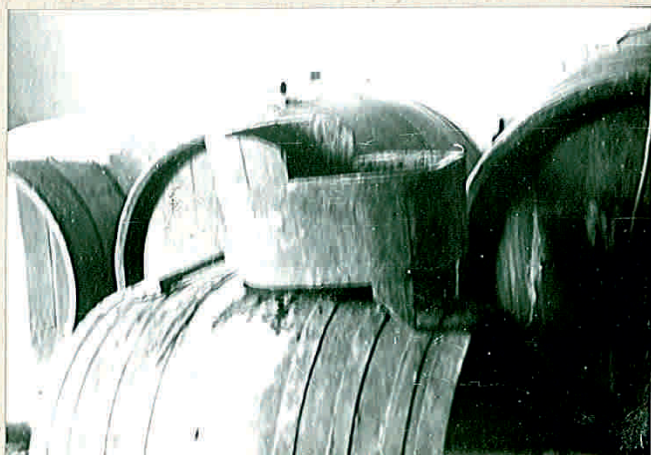

1. Szüreti készülődés /lovaskocsi/.
2. A pince előtt álló lovaskocsi, amelyre már felrakták a hordót, a leszüretelt szőlőt ebben szállítják be a faluba a pincéhez, s ott préselik ki.
- 3.
4. Mándoki László, 1959. X.
5. Mándoki László
6. Normálfilm.

3850

Nagyharsány

Baranya m.

1. Hordók és tőtike.
2. A szüret már megkezdődött, a hordókban már van must. Az a hordó, amelyen a tőtike van, még nem telt meg egészen.
- 3.
4. Mándoki László, 1959. X.
5. Mándoki László
6. Normálfilm.

A képek a Pécsi Janus Pannonius Múzeum néprajzi gyűjteményéből származnak.

Die Bilder stammen aus der ethnographischen Sammlung des Janus-Pannonius-Museums in Pécs.

wurde ein Teil der deutschen Bevölkerung aus dem Land ausgesiedelt. Mit dieser politischen Entscheidung begann auch der Verfall der südtransdanubischen Weinkultur. Ihre Wiederbelebung begann landesweit, so auch in Baranya, erst ab der politischen Wende im Jahre 1990. Der Zierfandler überlebte zwar die blutigen Epochen des 20. Jahrhunderts, ist jedoch in der Region nur mehr in symbolischen Maßen präsent. Heutzutage findet man die Rebe in Pécs und Umgebung auf Anbauflächen von insgesamt bloß 28 Hektar. Trotz der bescheidenen Menge wird aus dieser Rebe der Spitzenwein der Region gewonnen.

1740 entstand in Kőszeg das „Weintriebbuch“, in dem die örtlichen Weinbauern am 24. April die Weintriebe abzeichneten, um daraus feststellen zu können, wie die Weinlese in dem Jahr ausfallen würde. Diese Jahrhunderte alte Tradition wird heute noch fortgesetzt. Das ständig weitergeführte Werk wird im Museum von Kőszeg aufbewahrt. Diesem Beispiel folgt die Ausgabe des Vereins Mecseker Weinorden (Mecseki Borrend Egyesület), in der die prächtige, rebenbedeckte Landschaft von Baranya, und die örtliche Weinkultur dargestellt werden. Anbei also das Weintriebbuch von Baranya...

Die jahrhundertealte Tradition der Weintriebbücher, also die Vorhersagung des jährlichen Ertrages anhand der Weintriebe am Tag des Hg. Georgs war ein Brauch, der es wert ist, gepflegt bzw. weitergedacht zu werden. Heutzutage, im Zeitalter der digitalen Bildgestaltung, werden die Aquarells von Fotografien ersetzt. In der Pécs-Weingegend ist der Zierfandler die auserwählte Rebe, bei der es sich lohnt, die Triebe mehrerer Weinbauern festzuhalten. Der Zustand der Weintriebe allein erlaubt zwar keine großartigen Vorhersagen, gibt uns aber einen Eindruck von den Gegebenheiten des Vorjahres und der Überwinterung. Ein Weinjahrgang wird am meisten von den Klimaverhältnissen des gegebenen Jahres beeinflusst, also müssen im Weiteren neben dem Zustand der Triebe auch die Gegebenheiten bis zur Weinlese vermerkt werden.

Anbei die Triebe des Jahres 2020 und die Vorhersage dazu: anhand der Triebe ist ein hoher Ertrag zu erwarten, und tatsächlich fiel die Weinlese quantitativ besser als durchschnittlich, qualitativ ausgezeichnet aus, wobei die Chancen für die Lese der ausgebrochenen Trauben ziemlich gering waren...

Weinertrag 2020, Pécs-Weingebiet: 5178 kg/ha Zuckergehalt: 19,55 MM°

Cirfandli szőlőfűrt Hárs Pincészet, Szajk / Der Zierfandler, Weinkellerei Hárs, Szajk

XXI. századi kihívások a szőlőtermesztésben...

Pantheos rheios, mondta a görög Hérakleitosz (kb. Kr.e. 530 – 470.) éleslátóan évezredekkel ezelőtt. Vagyis minden változik, csak maga a változás az állandó.

A szőlő egy ősi kultúrnövényünk, kb. 8000 éve termeszt az ember. Bár szeretünk úgy gondolni a szőlő-bor ágazatra, mint a tradíciókat erősen őrző mezőgazdasági területre, de ezalatt a hosszú időszak alatt ez is számos változáson ment át. Csak a Kárpát-medencére, az elmúlt ezer évre visszatekintve is sok kihívás érte az ágazatot a környezet és a feltételek sorozatos változása miatt. A török hódoltság, a filoxéra járvány, az ország határainak átszabása, a nagyüzemi termesztés mind jelentős hatással volt a magyarországi szőlőtermesztésre és borászatra. Bár ezeket a folyamatokat sikeresen integráltuk, ma sem dőlhetünk hátra elégedetten, mert a XXI. században is számos változás várható a szőlőtermesztésben. Ezek közül a klímaváltozáshoz kapcsolódó környezeti (abiotikus és biotikus) kihívásokat veszem számba.

A mikroklíma melegedésére, valamint a csapadékviszonyok megváltozására fel kell készülnünk. Az előrejelzések szerint a következő 50 év során a tél és a tavasz 4-5°C-kal, a nyár pedig akár 9°C-kal is melegebb lesz. Pécsen például 2019-ben a vegetációs periódus 2°C-kal volt melegebb az előző 50 év átlagához viszonyítva. Ugyanakkor a csapadék mennyisége jelentősen csökkenni fog, és a hasznosulását tovább rontja a hirtelen lezúduló, villámárvizeket okozó formája. Miért is érdekes ez a szőlőtermesztés szempontjából?

A terroir fogalma jól leírja, hogy az évszázadok során az egyes borvidékeken kialakult az a fajtaválaszték, ami a helyi talajadottságoknak és mikroklímának a legjobban megfelelt. Ez az adaptációs folyamat borul fel a fent felvázolt gyors klímaváltozás során. A növények, mint helytűlő élőlények széles repertoárral rendelkeznek az különböző stresszfolyamatok kivédésére, mivel azokat fizikailag nem tudják elkerülni. A növényélettani kutatások feltárták, hogy a növényi védelmi rendszereknek van egy prioritás sora. A növény először az abiotikus stresszeket (túl magas vagy túl alacsony hőmérséklet, vízhiány, stb.) próbálja túlélni, mielőtt a biotikus stresszekre (kórokozók és kártevők) fordítaná védelmi erejét.

Ezért is van különös jelentősége a klímaváltozással párhuzamosan zajló, ezúttal társadalmi folyamatoknak. Az élhető környezet fenntartása érdekében előtérbe került a kémiai védelem csökkentése, a környezeti vegyszerterhelés drasztikus redukciója. A környezetterhelő hatóanyagok kivonása a napi használatból az Európai Unió területén felgyorsult, így a kórokozókkal és kártevőkkel szembeni védekezés fegyvertára jelentősen csökken. A szőlőtermesztés jelenleg a második legvegyyszerigényesebb növénytermesztési ágazat (csak az almatermesztés előzi meg). Ugyanakkor

Baranyai szőlőtáj / Weingebiet in Baranya

egyre több termeszto próbálkozik az ökológiai (bio) termesztés bevezetésével a fogyasztói nyomás hatására. Mi ennek a következménye?

Olyan régi-új kórokozók jelennek meg a szőlőültetvényekben, amiket már kezdtünk elfelejteni. A lisztharmat és a peronoszpóra elleni rendszeres, erőteljes védekezés a további gomba kórokozókkal szemben is védelmet nyújtott a szőlőben. Amint azonban áttérünk az intenzív védelemről az új paradigma szerinti szelektív megelőző eljárások alkalmazására, számos probléma merül fel. Francia biotermesztokkal beszélgetve kiderült, hogy sokan a feketerothadás betegség megjelenése miatt feladták az organikus termesztést.

A szőlő feketerothadása (*Guignardia bidwellii*) állatorvosi lóként jól illusztrálja az eljövendőben ránk váró problémákat. Az Észak-Amerikában őshonos kórokozó nem új vendég nálunk, a XIX. század végén már kimutatták a jelenlétét Európában. Áttételesen felelős Teleki Zsigmond alanynemesítési munkájáért, hiszen a miatta bevezetett karantén hatására kért Franciaországból szőlő magvakat alanynövények helyett. A XX. században aztán nem sokat hallunk róla, az intenzív kémiai növényvédelem és a hűvösebb időjárás nem kedvez ennek a parazita gombának.

A XXI. században azonban meglódult a kórokozó. A meleg, csapadékos időjárási körülmények között a legveszélyesebb. Különösen, ha ilyen az időjárás a virágzás alatt, mert a fürtök 80-100%-át képes tönkre tenni. A kivonásra kerülő gombaölő növényvédő szerek hiányában nagyon nehéz lesz a feketerothadás ellen védekezni.

Az akut szőlőbetegségek mellett egyre terjednek a krónikus szőlőbetegségek is. A szaporítóanyag megfelelő kontrollja nélkül az új telepítések jelentős hányad fertőzött oltványokat is tartalmaz. A különböző vírusok, fitoplazmák terjedését tovább segíti az új vektorok megjelenése hazánkban. Az amerikai szőlőkabóca (*Scaphoideus titanus*) megjelenése Európában felgyorsította az aranyszínű sárgaság fitoplazma (*Flavescence dorée* (FD) *Candidatus Phytoplasma vitis*) közvetlen terjedését szőlőnövényről szőlőnövényre. A krónikus betegségek közül egyre jobban terjednek a fás részek betegségei, ami korai tőkepusztuláshoz vezet. A kórképlet igen komplex, nagyon sok parazita és szaprofita gomba, valamint baktérium kimutatható a beteg fás részekben. A kórokozók idővel tönkreteszik, elzárják a szőlő edénnyalábjaikat, kiszáradást idézve elő. Az abiotikus stresszeknek, mint azt korábban már említettem, jelentős szerepe van a tünetek kialakulásában. Mind a kórokozók, mind a kártevők elleni védelmi képessége a szőlőnek jelentősen csökken a szélsőségesse váló időjárási viszonyok között. Egyre többször figyelhetünk meg a már ismert rovarkártevők mellett polifág (generalista) kártevőket.

Baranyai szőlőtáj / Weingebiet in Baranya

Ki kell emelni a bakteriális szőlőkórokozók növekvő veszélyét. Az enyhe telek, meleg párás vegetációs időszakok kifejezetten kedveznek a baktériumok szaporodásának. A mediterráneumban már meg is jelentek az első fenyegetések. Ilyen a Pierce betegség (*Xylella fastidiosa* ssp. *fastidiosa*), amit először Németországban leandereken mutattak ki, de Mallorcán szőlőnövényből is azonosításra került. A meleg nyarakat kedveli. Megbetegedéskor lezárja a fatestben a víz- és tápanyagáramlást. Vektora az elterjedt tajtékos kabóca. Egyik alfaja az ezeréves itáliai olajfa ültetvények teljes elpusztításával fenyeget.

Összefoglalva elmondhatjuk tehát, hogy a klímaváltozás a XXI. században új kihívások elé állítja a szőlő-bor ágazatot. Az abiotikus stressz hatások gyengítik a tőkét – a károsítók kártétele így jelentősebb mértékű. Ráadásul az enyhe telek kedveznek a kártevőknek, és a polifág kártevők szerepe nő. Új károsítók is megtelepednek az ültetvényekben, az egyik ilyen, a feketerothadás fokozott figyelmet érdemel. Ugyanakkor a krónikus betegségek egyre nagyobb gazdasági kárral fenyegetnek. A károsítókkal szemben azonban csak a közös fellépés lehet eredményes, mivel nem ismernek ültetvényhatárt.

Dr. Jakab Gábor

PTE egyetemi tanár, a Mecseki Borrend Egyesület tagja, borlovag

